

A nyelvi modalitás három fő típusának hierarchiája a magyarban*

Трудно найти двух авторов, которые понимали бы модальность одинаково. (Бирюлин Е. А., Корди Е. Е. 1990.)
Nehéz két olyan szerzőt találni, aki a modalitást egyformán értelmezné.

1. Előzmények. — A nyelvtudományban a „modalitás” fogalmának forrása az ókori arisztotelészi formális attributív logika, amely asszertórikus (vmit tényként állító), problematikus (lehetőséget kifejező) és apodiktikus (logikai szükségszerűségen alapuló), valamint hiteles és valószínű ítéleteket kifejező mondatokat különböztet meg.

A) A nyugat-európai nyelvtudományban a modalitás nyelvészeti vizsgálata CHARLES BALLY „Linguistique générale et linguistique française” (Genéva, 1932.) c. könyvében megfogalmazott dictum — modus elmélettel kezdődött. BALLY szerint minden megnyilatkozásban a dictum (lat. ’mondás’) fejezi ki a mondat alapjelentését, a modus pedig a beszélőnek a dictumra történő intellektuális, érzelmi és akarati ráhatását. A modus kifejeződhet explicité és implicité. Az explicité történő kifejezés fő eszköze az alárendelt összetett tárgyi mellékmondatok főmondatai (vö. Бирюлин Е. А., Корди Е. Е., Основные типы модальных значений, выделяемых в лингвистической литературе. „Теория функциональной грамматики. Темпоральность”. Ленинград, 1990. 67—71).

A Frege-féle matematikai logikán alapuló predikátumlogika, predikátumkalkulus és a modális logika az ítéletet *propozíció*-nak (latin *Propositum* ’alaptétel, állítás’) nevezi, és a megnyilatkozás tartalmában propozíciót (p) és ún. modális keretet különböztet meg. A propozíció bármely megnyilatkozásnak beszédszituációktól független objektív alapját — a valóságos vagy a lehetséges világ tényeit (положения дел,

---

* Köszönöm KUGLER NÓRÁNAK e cikkel kapcsolatos értékes kritikai megjegyzéseit és hasznos tanácsait.

argument or entity, statement or assertion, the semantic content of a statement, Angabe einer Tatsache, Aussagegehalt) nevezi meg. Eszerint a propozíció az egyszerű kijelentő mondat állítmánya (P) és kötelező bővítményeinek (x, z, y) a predikációja: xPyz, vagy xR(eláció)yz. A predikátum kötelező bővítményeit logikailag argumentumoknak, nyelvtanilag aktánsoknak, tematikus/tematikus szerepük szerint ágenseknek (= cselekvő), patienseknek (= logikai tárgy) stb. nevezik. A logikában a propozíciót gyakran a *hog*y kötőszavas tárgyi mellékmondatok tartalmazzák. A *Tudom (feltételezem, félek, attól tartok, kétségbe vonom, meg vagyok győződve), hogy holnap kora délelőtt revizor érkezik hozzánk. Szeretném tudni, nem holnap érkezik-e hozzánk a revizor* stb. mondatok propozíciója **revizor érkezik hozzánk**. Egy összetett mondatnak több propozíciója lehetséges. Pl.: *Éva barátja, János, aki matematikus, szereti a tökfőzeléket. → Évának van barátja. A barát neve János. János matematikus. János szereti a tökfőzeléket*. A modális keret a beszélőnek a propozícióhoz fűződő, beszédszituációtól függő szubjektív viszonyát jelöli. (A dictum és a propozíció között az a különbség, hogy az előbbi magába foglalja a megnyilatkozásoknak a mondat valamennyi bővítményét, amennyiben azok a valóságra vonatkoznak, a propozíció viszont csak a kötelező bővítményeket.) JOHN LYONS (Semantics 2, Cambridge University Press, 1977. 787) megállapítja, hogy a logikában a propozíciókat attól függően különböztetik meg, hogy azok feltételesen igaz vagy hamis („contingently true or false”) vagy pedig szükségszerűen igaz vagy hamis („necessarily true... or false”) állításokat fejeznek ki. A feltételesen igaz állítások ebben a világban igazak, de egy lehetséges másik világban lehetnek hamisak és fordítva. A hagyományos modális logikában a szükségszerűség és a lehetőség („necessity and possibility”) központi univerzális fogalmak, és mint egzisztenciális kvantorok összefüggnek a tagadással. Ha *p* szükségszerűen igaz, akkor ennek a tagadása $\sim p$ sehogy sem lehet igaz, ha pedig *p* igaz lehet, akkor ennek a tagadása nem lehet szükségszerűen igaz. F. R. PALMER „Mood and Modality” (Cambridge University Press, 1988. 11, 12) könyvében olvashatjuk, hogy E. H. WRIGHT (An essay in modal logic. Amsterdam, North Holland, 1951.) aletikus, episztemikus, deontikus és egzisztenciális módokat különböztet meg, N. RESCHER (Topics in philosophical logic. Dordrecht, Reidel, 1968. 24—6) pedig aletikus, episztemikus és deontikus modalitás mellett temporális (‘néha igaz, hogy *p*’, ‘mindig igaz, hogy *p*’, ‘tegnap igaz volt, hogy *p*’ stb.), buletikus, értékelő (evaluative: ‘jó, hogy *p*, rossz, hogy *p*’), causalis (‘a fennálló tényállás előidézi, hogy *p*’, ‘a fennálló tényállás megakadályozza, hogy *p*’) és valószínűséget jelölő (‘valószínű, hogy *p*’) modalitásról is ír.

SYLVIA CHALKER, EDMUND WEINER „The Oxford Dictionary of English Grammar” (1994.) szótárában a *deontikus* modalitás oppozíciós párja az *episztemikus* modalitás, mások pedig egy hármast (*aletikus — deontikus — episztemikus*, illetve *deontikus — episztemikus — dinamikus*) oppozíció alapján vizsgálják a modalitást.

Az *aletikus* (görög ‘igazi’) modalitás jelentése ‘szükségszerűen és logikailag igaz’ (necessarily and logically true) és ‘logikai következtetéssel párosul’ (Alethic modality is concerned with logical deduction): *Ha ez a nő özvegy, a férjének meg kellett halnia*. ‘If she’s a widow, her husband must have died’. Az aletikus modalitás igaz állítást fejez ki minden logikailag lehetséges világban. F. R. PALMER (i. m. 11) megjegyzi, hogy az aletikus és az episztemikus modalitás között az angolban, de talán más nyelvben sem, nincs formális nyelvtani különbség. Egyformán mondhatjuk pl. *He is a bachelor, so he must be unmarried*. ‘Ő legényember, tehát nőtlennek kell lennie’. $\leftrightarrow$ *He is a bachelor so he is unmarried*. ‘Ő legényember, tehát nőtlen’. KIEFER FERENC Jelen-tésemélet. Bp., 1999. 307) is úgy véli, hogy „a szükségszerűen igaz és a kontingens kijelentések vizsgálata az aletikus logika feladata”.

A deontikus (görög *deon* 'kötelező') modalitás R. L. TRASK szótárában (A Dictionary of Grammatical terms in Linguistics. London and New York, Routledge, 1993.) a módnak az a területe, amely megengedést, kötelezettséget, tiltást fejez ki („The area of mood concerned with permission, obligation and prohibition”). SYLVIA CHALKER és EDMUND WEINER szótárában a *deontic modality* műszót a modális igék azon jelentésével kapcsolatban használja, amelyek kötelezettséget, engedély megadását vagy más módon történő befolyásolást fejeznek ki („The term is applied to those uses and meanings of modal verbs that are intended to impose an obligation or grant permission or otherwise influence behaviour”: *Engedelmeskedned kell szüleidnek.* 'You must obey your parents'. *Most elmehetsz.* 'You may go now'. *Nem kellene félrevezetned engem.* 'You shouldn't mislead me'. *Elveheti az újságomat, ha óhajja.* You can borrow my paper if you like. *Természetesen, mi akarunk segíteni neked.* 'Of course we will help you'. A szerzők megjegyzik, hogy a deontikus modalitást néha igazi vagy alapmodalitásnak nevezik. („Deontic modality is sometimes called *intrinsic* or *root* modality”). KIEFER FERENC (i. m. 307) megfogalmazása szerint „a deontikus logika ... a kötelezettségek logikáját tárgyalja”.

Az episztemikus (görög 'tudás, ismeret' jelentésű szóból) vagy külső modalitás valaminek a valószínűségét vagy bizonyosságának a fokát jelöli. (Vö. CHALKER — WEINER: „concerned with likelihood or the degree of certainty of something”. Epistemic modality is sometimes called *extrinsic modality*.) Ugyanannak a mondatnak szituációtól függően lehet deontikus és episztemikus jelentése: *A pénz Tominál lehet.* 'Tom may keep the money'. Episztemikus: 'A pénz bizonyára Tominál van', deontikus: 'A pénz maradhat Tominál' jelentésben. TRASK szótárában az episztemikus modalitás ismeretre és hitre vonatkozik, beleértve valami lehetőségének, valószínűségének és bizonyosságának a kifejezését is, valamint a beszélő elkötelezettségének a fokát is mondanójával kapcsolatban, pl. az evidencia jelölésével. (Vö.: „The area of mood concerned with knowledge and belief, including at least the expression of possibility, probability and certainty (as perceived by the speaker), and, in some views, also the expression of the speaker's degree of commitment to what she/he says, as, for example, by the use of *evidentials*”.)

KIEFER FERENC (i. m.) interpretálásában „az episztemikus logika ... azt a problémát vizsgálja, hogy mi következik abból, amit a világról tudunk... 'Ha ismereteink alapján szükségszerű, hogy p fennálljon, akkor p fennáll', illetőleg 'Ha ismereteink alapján p fennáll, akkor p nem lehet kizárt (tehát p lehetséges)'. Pl.: *Lehet, hogy Zalában esik az eső. Pistinek ilyenkor már otthon kell lennie*”. Ezekben a mondatokban episztemikus lehetőségről, illetve episztemikus szükségszerűségről van szó. Az első mondatban a beszélő meteorológiai ismereteire támaszkodik, a második mondatban pedig a beszélő ismeri Pisti szokásait, időbeosztását, mindennapi tennivalóit (307—8). KIEFER úgy véli, hogy a modalitás fenti típusain kívül még egy sor más modalitásfogalom is definiálható. „Újabb modalitás fogalmak bevezetése nem jelenthet problémát: nem kell mást tennünk, csak a beszédhátteret kell megadnunk”. A továbbiakban még három modalitástípusra van szüksége: a diszpozicionálisra, a cirkumstanciálisra és a buletikusra. (A legelső modalitásról írt tanulmányában, 1986-ban a cirkumstanciális és diszpozicionális modalitásokat a kauzális-hoz sorolja.)

A diszpozicionális modalitás bizonyos proposíciók iránti hajlamot, készséget, kedvet fejez ki: *Tüsszentenem kell. Most énekelhetek*.

A cirkumstanciális modalitás esetén külső körülmények, adottságok képezik a beszédhátteret: *A folyó partján meg kell erősíteni a gátakat. Vidéki házadban majd kipihenheted magad*.

A buletikus, vagy volitív modalitás (vö. F. R. PALMER i. m. 12, 115) beszédhátterében kívánságok, óhajok szerepelnek: *Attilát kell vezérül választanunk. Atti-la lehet a vezérünk.*

A dinamikus modalitás KIEFER FERENC (Jelentésem. 310) deontikus, diszpozicionális, cirkumsztancális és buletikus modalitások összefoglaló neve és az episztemikus modalitás oppozíciós párja. CHALKERNÉL és WEINERNÉL (i. m. 128) a dinamikus modalitás 'valóságos állításokat, tényeket fejez ki' („Dynamic modals make factual statements”), múlt időben is előfordul és a deontikus — episztemikus — dinamikus sor harmadik kategóriája. Vö.:

a) *Egy este Gábor el tud olvasni egy regényt* (dinamikus).

Gábor can read a novel in an evening.

b) *Ő már öt éves korában tudott írni és olvasni* (dinamikus múlt).

He could already read and write when he was five.

c) *Ez valóban igaz lehet?* (episztemikus).

Can this really be true?

d) *Odaadhatom az újságomat, ha óhajtod* (deontikus).

Ha figyelmesen összehasonlítjuk a lényegében logikai alapon elkülönített különböző modalitástípusok példáit, akkor láthatjuk, hogy szinte mindegyik típusú modalitásban az iskolai tanulmányaink során megismert angol és német módbeli segédigék valamelyik jelentésével találkozunk. Jelenleg is vannak olyan kiadványok, amelyek a teljes logikai apparátus mellőzésével a 'modalitás' címszó alatt a strukturálisan jól körülhatárolható módbeli segédigék leírását tartalmazzák. Az ilyen kiadványok jellege kettős. Az egyik típusban az egyes módbeli segédigék szerint rendezik el az anyagot (vö. pl. MADELINE ELIZABETH EHRMAN, *The Meanings of the Modals in Present-day English*. Mouton, The Hague, 1966. 106; E. M. GORDON, I. P. KRILOVA, *Modality in Modern English*. Moszkva, 1968. 136), a másikban a módbeli segédigék által kifejezett jelentéstípusok képezik a csoportosítás alapját. A V. V. DRUSHININA, C. KÖHLER „Modalität in der Rede” (Moskau, Vysšaya škola, 1986. 96) kiadványban pl. ilyen fejezetek vannak: felszólítás (Aufforderung), szükségyszerűség (Notwendigkeit), lehetőség (Möglichkeit), feltevés (Vermutung), kívánság (Wunsch), megengedés, tilalom (Erlaubnis, Verbot), függő beszéd állításai (Fremde Aussage/Behauptung).

KIEFER FERENC „A modalitás fogalmáról (NyK. 88. 1986.) c. tanulmánya összefoglalásában (35—6) kiválóan jellemzi a logikai indíttatású modalitás-leírások típusait és dilemmáit, megállapítván, hogy ő is „több, néha egymással össze nem egyeztethető modalitás fogalmat” vizsgált.

Az első modalitásfogalom a szükségyszerű és lehetséges fogalmaira korlátozza a modalitást, és csak kijelentéseket vesz figyelembe. Nyelvi megjelenítői a *szükségyszerű* és *lehetséges* és az azokra visszavezethető elemek.

A második modalitásfogalom a modalitást a beszélői attitűd fogalmával hozza kapcsolatba. Ennél a fogalomnál a mondatfajták, és nem a kijelentés, játszik alapvető szerepet. Elsődleges kifejezőeszközei a módosító szók, módosító mondatrészletek és módosító határozók, valamint a mondat modális alapértékét meghatározó attitűdök kifejezőeszközei (kérdőszó, kérdő hanglejtés, emotív hanglejtés stb.). Úgy tűnik neki, hogy ez a modalitásfogalom felel meg leginkább a nyelvészeti hagyományoknak. „A beszélői attitűdöt kifejező nyelvi elemek nem predikátumok s nem tartoznak a mondat propozicionális részéhez” (33), de vannak „propozicionált beszélői attitűdök is” (27). Vö.: *Pisti valószínűleg beteg. — Valószínű, hogy Pisti beteg.*

A harmadik felfogás szerint a modalitás a kijelentésattitűdöket 'propositional attitudes' öleli fel, amelyek kiterjesztik a szükségyszerű és lehetséges modalitásfo-

galmat. Ez a modalitás az érzelmi, értelmi vagy akarati állapotot kifejező és *hog*y kötőszós mellékmondattal álló predikátumokat fedi le: *x azt hiszi, hogy...*, *x kétli, hogy...*, *x tudja, hogy...* — *Azt kérdezem, hogy Pisti szeret-e olvasni. Azt állítja, hogy Pisti szeret olvasni.*

A negyedik modalitásfogalmat a *lehetőséges világok* elmélete segítségével lehet implikálni. Lehetséges világ egy olyan elképzelt helyzet, ami más, mint a tényleges helyzet. Pl.: *Ha lett volna pénzem, lakást vettem volna.* „Minden kijelentéshez hozzárendelhetjük azoknak a lehetséges világoknak a halmazát, amelyben ez a kijelentés igaz.” A lehetséges világok elmélete szerint a különböző modalitásfajták az elérhetőségi relációban különböznek egymástól. Az aletikus (logikai) modalitásnál minden lehetséges világ elérhető, nincs megszorítás. A buletikus modalitásnál az elérhető világok azok, amelyek megegyeznek a beszélő kívánságait illetően. Az episztemikus modalitásnál elérhetők azok a lehetséges világok, amelyekben ugyanazok az ismeretek érvényesek. „A deontikus modalitásnál pedig az elérhető lehetséges világok azok, amelyekben ugyanazok az erkölcsi törvények érvényesek. A modalitásfogalmak meghatározásánál az elérhetőségi-reláció helyett a *beszédháttér* fogalma is felhasználható...” A beszédháttér egy kijelentéshalmaz, amely vagy a beszélő ismereteire (episztemikus beszédháttér), kívánságaira (buletikus beszédháttér), diszpozícióira (diszpozicionális beszédháttér), egy szabályrendszerre (deontikus beszédháttér), vagy külső adottságokra (circumstantialis beszédháttér) stb. vonatkozik.” (Vö. A. KRATZER, *Semantik der Rede. Kontexttheorie — Modalwörter — Konditionalsätze*. Scriptor, Kronberg, 1978. 7—8.) KIEFER ugyanebben a munkájában (36) elismerően nyilatkozik M. R. PERKINS „Modals Expressions in English” (Frances Pinter, London, 1983.) könyvéről, amelyben a modalitás nyelvi kifejezőeszközeit is osztályozza. Ezek az angolban a következők: 1. modális segédigék, 2. segédigeszerű modális kifejezések (pl. *have to, need to*), 3. melléknévi, melléknévi igenévi és főnévi modális kifejezések (pl. *possible, necessary*), 4. modális határozók, 5. modális igék (az illokúciós igék).

B) Az orosz nyelvtudományban V. V. VINOGRÁDOV „О категориях модальности и модальных словах в русском языке” (Труды Института русского языка АН СССР. М., Л., 1950.) cikke inspirálta számos további tanulmány megjelentetését. Az orosz nyelvtudományra általában a modalitás széles körű felfogása a jellemző. A jelentések 6 típusát sorolják a modalitáshoz (vö. BIRJULIN E. A., KORDI E. E. 1990. 67—8): 1. a megnyilatkozás reálisként/irreálisként történő értékelését, 2. a modalitás igék által kifejezett lehetőséget, szükségességet, kívánságot, 3. a beszélő meggyőződésének a fokát kifejező modalitást a közlések hitelességével kapcsolatban, 4. a kommunikáció célja szerint differenciálódó mondatfajtákat, 5. a mondat állító és tagadó jelentését, 6. a megnyilatkozások tartalmának érzelmi és minőségi értékelését. (Ezeket a jelentéseket a tagadás és állítás kivételével V. V. Vinogradov is modálisoknak tekintette.)

C) A magyar nyelvtudományban először. H. MOLNÁR ILONA „Módosító szók és módosító mondatrészek a mai magyar nyelvben” (NytudÉrt. 60. 1968.) könyve foglalkozik behatóan a modalitással. (A MMNyR.-ben a *modalitás* szó nem fordul elő.) RÁCZ ENDRE „A mai magyar nyelv” c. egyetemi tankönyvben (Bp., 1968. 212—3) megállapítja, hogy a kijelentő, felkiáltó, óhajtó, felszólító és kérdő mondatfajták „formailag elsősorban a modalitás és az ezzel is összefüggő intonáció szempontjából térnek el egymástól”. FÜLEI-SZÁNTÓ ENDRE 1974-ben „A modalitás logikai és szemantikai modelljéről” írt cikket (NytudÉrt. 83. sz. 148—55). KESZLER BORBÁLA „Az összetett mondatok modalitása” (In: Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. Szerk. RÁCZ ENDRE. Bp., 1989. 283—305) c. tanulmányában az egyszerű mondatokkal is foglalkozik, és a kommunikáció célja szerinti mondatfajtákat modálisként értékeli. A „Magyar leíró

nyelvtani segédkönyv”-ben (Bp., 1994.) a RÁCZ ENDRE és FALUVÉGI KATALIN által írt *A modalitás* címszó alatti fejezetben (114—6) olvashatjuk, hogy a mondatfajta a modális alapérték hordozója, „a mondatfajtákban tükröződő modális alapértéket a modális kiegészítő érték színezheti. Ez jelenthet erősítést, nyomósítást: *Pista bezeg félt*; valószínűséget: *Pista talán eljön*; bizonytalanságot: *Mintha Pistát látnám ott*.” A deontikus, bületikus, episztemikus, diszpozicionális és circumstanciális modalitást a logika különbözteti meg. Esetleg az állítás és tagadás is értelmezhető úgy, mint a modalitás két szélső értéke. A 114—26. lapokon KESZLER BORBÁLA táblázatosan és vázlatosan áttekinti a mondatfajták osztályozását modalitásuk szerint. KUGLER NÓRA a „Magyar grammatika”-ban (Bp., 2000. 386—7 = MGr.) a modalitás funkcionális-szemantikai, pár sorral lejjebb szemantikai univerzális kategóriaként értelmezi, s azt elválasztja a mondatfajától, amely szintaktikai kategória, valamint a beszédaktustól, amely pragmatikai fogalom. Nála tágabb értelemben modális minden mondat, amely nem tényt közöl (vagyis csak a kijelentő mondat nem modális), szűkebb értelemben pedig a modalitás a beszélői attitűd megjelenése a mondatban. KUGLER NÓRA modalitásfelfogása és modalitástípusai lényegében azonosak KIEFER FERENCÉVEL. Ugyanez mondható el kisebb eltérésekkel MURVAI OLGA (Szemantikai és pragmatikai kiegészítések a modalitás vizsgálatához. In: PETŐFI S. JÁNOS — SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *Grammatika — szövegnyelvészet — szövegten.* Officina Textologica 5. Debrecen, 2001. 59—69) nézeteiről és osztályozásáról. KIEFER FERENC a fent már említett két tanulmányon kívül még több cikkben és egy önálló kiadványban is foglalkozik a modalitással. Úttörő szerepet vállalt az angol nyelvészeti irodalom modalitás-felfogásának magyar nyelvre történő alkalmazásában. Ezek után érthetetlen, hogy az általa szerkesztett 902 lapos „Strukturális magyar nyelvtan” (1. Mondattan. Bp., 1992.) egyetlen fejezete sem foglalkozik a modalitással. Az „Új magyar nyelvtan”-ból (Bp., 1998.) is hiányzik a modalitás tárgyalására utaló fejezet. A „Strukturális magyar nyelvtan” (3. Morfológia. Bp., 2000.) „A segédige a magyarban” c. fejezetében (108) sem történik említés a módbeli segédszokról. A modalitás M. KORCHMÁROS VALÉRIA Deme László egyetemi előadásai alapján összeállított „Mondattan I.” (Szeged, 1992. 145) egyetemi tankönyvéből is kimaradt.

2. A nyelvi modalitás meghatározása. — PÉTER MIHÁLY „A nyelvi érzelmkifejezés eszközei és módjai” (Bp., 1991.) c. könyvében megállapítja, hogy „a nyelvi modalitásnak igen gazdag az irodalma, ám ennek ellenére (vagy talán éppen ezért) e fogalomnak mindmáig nincs a nyelvészek között általánosan elfogadott meghatározása” (130). KIEFER FERENC is hasonlóan vélekedik az 1990-ben megjelent „Modalitás” c. kiadványban (*Linguistica, Series C, Relationes* 1. MTA Nyelvtudományi Intézete, 1—15): „nem nyilvánvaló, hogy melyek azok a nyelvi jelenségek, amelyek a modalitás fogalmával jellemezhetők, s az sem magától értetődő, hogy a modalitás elsősorban mondattani vagy pedig lexikai kategória-e, az sem világos, hogy a modalitás különböző fajtái mennyire különböztethetők meg a nyelvi szerkezetekben..., az a kérdés is felmerülhet, hogy a modalitás logikai vagy nyelvi fogalom-e...”. MURVAI OLGA (i. m. 59) szerint „nem kell külön argumentálnunk, mert ma már köztudott, hogy a modalitás kategóriáit a nyelvészet a logikától kölcsönözte”. Ez fura és elfogadhatatlan érvelés. A nyelvészet a kémiától kölcsönözte például a valenciameletet is (FORGÁCS TAMÁS a német *Wertigkeit* mintájára az ige, ill. az állítvány *vegyértékéről* beszél), ennek ellenére nyelvészeti szempontból vizsgáljuk az állítvány kötelező bővítményeit. MURVAI OLGÁNAK „A különféle logikák ... azokat a nyelvi kifejezéseket vizsgálják, amelyek révén a modalitás megvalósul” (59) mondatában semmi kivetnivalót nem találnék, ha a *modalitás* szó előtt ott lenne

a logikai szó is. Az olvasóban így mindjárt tudatosulna, hogy a szerző különbséget tesz logikai és nyelvi modalitás között, s mint nyelvész, ő az utóbbiról kíván értekezni. A modalitás nyelvészeti leírásának a legfőbb kritériuma az, hogy az egyes jelentéseket kifejező típusok strukturális (ne strukturalista módon) behatároltak legyenek, számukat ne lehessen kényünk-kedvünk szerint definíciók révén szaporítani, hatókörüket változtatni.

KIEFER FERENC 1986-os (i. m. 14) meghatározása szerint a modalitás „a beszélői attitűdök nyelvi kifejező eszközeit öleli fel, tehát azoknak az operátoroknak a körét, amelyek egy kijelentést egy a beszélői attitűddel módosított mondat alakítanak át”. Ez alapján igen nehéz eldönteni, hogy mi is az a modalitás, mivel „a beszélői attitűd a beszélő személyes ügye, a külső megfigyelés számára nem hozzáférhető, nem ellenőrizhető, nem bizonyítható. A modális mondatok nem valóságábrázolók, nem állíthatók, nem tagadhatók és nem tudhatók. Vö.: *Pisti beteg.* → *Anna állítja, hogy Pisti beteg. Nem igaz, hogy Pisti beteg. Anna tudja, hogy Pisti beteg. Pisti talán beteg.* → **Anna állítja, hogy Pisti talán beteg.* **Nem igaz, hogy Pisti talán beteg. *Anna tudja, hogy Pisti talán beteg.* (12). *A Pisti talán nem beteg. | Talán nem Pisti beteg* változatok azt bizonyítják, hogy ez a mondat tagadható. *Az anya állítja / nem állítja, hogy Pistinek el kell mennie/nem kell elmennie az orvoshoz* példa azt bizonyítja, hogy KIEFERnek ez a „sejtése” nem univerzális érvényű a nyelvi modalitás értelmezésében. KIEFERnek egy másik meghatározása szerint (1990. 7) „a modalitás a világ egy lehetséges állapotát fejezi ki (azaz egy az aktuális világtól különböző lehetséges világot)”, vagyis „egy lehetséges világállapotot tükröz”. (A „világ, világállapot” szavakat talán lehetne a „valóság” szóval helyettesíteni. A lehetséges világgal a tényleges világ vagy egyszerűen a reális valóság áll szemben. Mindkettő lehet aktuális és nem aktuális. A *Péter holnap Pestre utazik.* — *Péternek holnap Pestre kell utaznia* mondatok aktuális tényleges világot tükröznek. A *Péter holnap Pestre utazna.* — *Péternek holnap Pestre kellene utaznia* mondatok pedig egy aktuális lehetséges világot. Az előbbi meghatározás később (1999: 319) átfogalmazódik: „a modalitás a világ egy lehetséges állapotát fejezi ki, amelyben az adott tényállás fennáll”. Egy lehetséges (elképzelt) világban tényállás általában elérhető és nem áll fenn. De a mesékben, hazugságokban, fantasztikus történetekben, mitológiában stb., amelyek a tényleges világtól eltérő lehetséges világot tükröznek, a kijelentő mondatokban megfogalmazott tényállások valóban fennállnak.

KUGLER NÓRA (MGr. 387) úgy véli, hogy „modális minden mondat, amely a világnak egy lehetséges állapotát mutatja be, azaz nem ténnyt közöl (pl. *A medencébe csak úszósapkában szabad bemenni*”. Az ÉKsz. szerint a „tény a valóság egy mozzanata, az, ami van, megtörtént, amit megtettek”, vagyis az előbbi modális mondat tényközlő, de KUGLER NÓRA szerint nem az. HADUMOD BUBMANN „Lexikon der Sprachwissenschaft”-jában (1990.) a modalitás szemantikai kategória, amely egy kijelentés valóságtartalmának a minősítését fejezi ki a beszélő szemszögéből. „Semantische Kategorie, die die Stellungnahme des Sprechers zur Geltung des Sachverhalts, auf den sich die Aussage bezieht, ausdrückt”. Tehát a modalitás intellektuális és nem érzelmi kategória.

Az orosz nyelvtudományban szinte általánosan elfogadott a V. V. VINOGRÁDOVTÓL (Русский язык. Грамматическое учение о слове. 1947. 581) megfogalmazott felfogás, amely szerint a modalitás a beszélő ↔ a megnyilatkozás ↔ a valóság közötti hármas oppozíciót jellemző fogalmi kategória. Az A. N. BARANOV és D. O. DOBROVOESKIJ szerkesztette „English—Russian Dictionary of Linguistics and Semiotics” (Moscow, 1996.) szótárban is ezt találjuk: „Понятийная категория, характеризующая тернарную оппозицию 'говорящий — высказывание — действительность’”. A nyelvi modalitásnak talán ez a legjobb általános meghatározása. E hármas oppozíciót

a nyelvi modalitásnak három fő típusa, az alapmodalitás, a kiegészítő modalitás és az értékelő modalitás a beszélő szemszögéből három különböző aspektusból jellemzi, amely nyelvi eszközökkel fejeződik ki, és a mondatban kifejezett valóságtartalom részeire vagy egészére irányul. A RUDI CONRAD kiadásában megjelent „Lexikon sprachwissenschaftlicher Termini” (Leipzig, 1985.) szótárban ez így fogalmazódik meg: „*Modalität*: semantische Kategorie, die im allgemeinsten Sinne die Einstellung des Sprechers zum Inhalt seiner Aussage und zu deren Beziehung zur Wirklichkeit beinhaltet”.

3. A modális jelenségek terjedelme. — A modalitásnak van szűkebb és tágabb értelmezése. MURVAI (i. m. 59) értékelése szerint „a kiszélesített modalitás fogalom ... ma már a pontatlanságig bővült, sőt behatárolhatatlan”. A modális jelentések szűkítésénél tekintettel kell lennünk arra, hogy az utóbbi fél évszázadban elterjedt a szemiotikának szerkezettanra (szintaktika), jelentéstanra (szemantikára) és használattanra (pragmatikára) történő hármas tagolása, s ez egyre inkább hat a mondattan felosztására is. N. F. ALEFIRENKO professzor (Спорные проблемы семантики. Волгоград, 1999. 218) c. monográfiájában a modális jelentéseknek három fő típusát különbözteti meg: 1. a reális / irreális jelentést, 2. a szükségességet, lehetőséget, kívánságot, 3. a kijelentések hitelességi és valószínűségi fokának az értékelését. (Ezt a három típust nevezzük mi alap-, kiegészítő és értékelő modalitásnak.)

Az állítást és tagadást a predikatív viszonyhoz soroljuk, a megnyilatkozások tartalmának érzelmi és minőségi (jó és rossz) értékelését (a kiegészítő és értékelő modalitással, a beszédaktusokkal, a mondat aktuális tagolásával stb. együtt) a pragmatikához, a mondat kommunikációs fajtáinak a leírását pedig a szintaxis önálló fejezeteként képzeljük el. KUGLER NÓRA (MGr. 386—7) először elválasztja a modalitást a mondatfajtatól, mert a modalitást szemantikai, a mondatfajtat pedig szintaktikai kategóriaként értelmezi. Egy lappal később pedig kijelenti, hogy „a mondatfajtákhoz (amennyiben nem tényközlők) modális alapértékek tartoznak”. (Itt jegyezzük meg, hogy a mondatok strukturális szerkezetét egyáltalán nem érinti az, hogy azokban tényeket vagy hazugságokat, különböző elképzelt világokat ábrázolnak (vö. *Darstellung, statement*), vagyis a ’tényközlő’, ’tényállításokat közlő’ mondatok nem nyelvtudományi műszavak, a kijelentő mondatok általában kijelentéseket (*Aussagen, declarations*) közölnek állító vagy tagadó formában, pontosabban állító vagy tagadó tartalommal.) A közlő (kijelentő, felkiáltó, óhajtó, felszólító) és a kérdő mondatfajtaikat az alapmodalitást nem azonosíthatjuk a módok eltérő száma miatt sem. A kijelentő mondatokban használhatunk kijelentő, valamint feltételes módot, a nyelvek egy részében kötőmódot, közlő módot, a kijelentő mód pedig kérdő és felkiáltó mondatokban is a fő mód, az óhajtó mondatokban szinte univerzálisnak tekinthető a feltételes mód. A módoknak tehát van elsődleges és másodlagos jelentésük. A különbség az alapmodalitás és a mondat kommunikációs fajtái között elsősorban az oppozíciók nem azonos voltából adódik. Az alapmodalitás morfológiai kategórián alapuló szintaktikai-pragmatikai fogalmi (konceptuális) kategória, amely a beszélő → predikatív viszony → valóság oppozícióra épül. A mondatfajta viszont szintaktikai-szemantikai kategória, amelyet K. BÜHLER (Sprachtheorie. Jena, 1934. 28) ábrájának megfelelően a valósággal, a beszélővel és a címmel való kapcsolata határoz meg és differenciál. (M. KORCHMÁROS VALÉRIA [i. m. 8] DEME LÁSZLÓ egyetemi előadásai alapján BÜHLERRE való hivatkozás nélkül ezt tömören így interpretálja: „A mondat — lévén a beszéd legkisebb egysége — betölti annak hármas funkcióját: kifejez, tájékoztat, befolyásol”.)

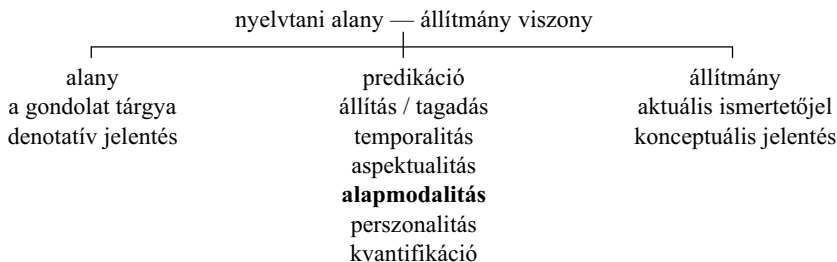

4. Modalitás → propozíció vagy → predikatív viszony? — A XVI. században Kopernikusz a geocentrikus világmép helyébe a heliocentrikus világrendszert állította. Ennek hatására már COMENIUS (1592—1670) munkáiban megtalálható a mondat állítmány-, ill. igeközpontúsága. (Ezt ANTAL LAJOS egyetemi docens Tóth László „Imperatívusz és aspektus” (1999.) c. PhD. értekezésének a vitáján opponensként közölte velünk.) 1781-ben JOHANN WERNER MEINER „Versuch einer an der menschlichen Sprache abgebildeten Vernunftlehre” c. művében is megfogalmazódik az ige központi szerepe a mondatban. A XIX. század vége felé Európa több országában lábra kap ez a nézet. Nálunk BRASSAI SÁMUEL (A nyelvtanításról. In: Összehasonlító irodalomtörténeti lapok 1881.) hangoztatta, hogy „a mondat fő és uralkodó eleme az ige, és az összes többi alkotórészeket reá kell vonatkoztatni”. KIS-ERŐS FERENC (A magyar nyelv rendszeresen vizsgálva. Bp., 1915. 462) megfogalmazása pedig egyenesen L. TESNIÈRE (Eléments de syntaxe structurale. Paris, 1959.) nézeteit juttatja eszünkbe: „A mondat főrésze mondattani szempontból egyes-egyedül az állítmány, az ige. Az ige a mondatalkotás alapja, az egész mondat lelke.”

A XX. század második felében a FREGE-féle matematikai formális logika hatására a generatív strukturális transzformációs elemzésben az *ítélet* helyett a *propozíció* (p) szót használják, amely mint a fentiekben látjuk, a nagy P-vel jelölt predikátum és argumentumainak (kötelező bővítményeinek, az alanyt is beleértve) a predikációja. Mindazt pedig, amit ehhez a propozícióhoz hozzáteszünk, azt modalitásként is értékelhetjük. E logikai elmélet úgy véli, hogy a mondatban csak az állítmánynak (heurisztikus korszakában csak az igei állítmánynak) van viszonyt indukáló funkciója (más szóval valenciaértéke), és az állítmány hatóköre kiterjed a mondat egészére. Ezért a propozíciót az xPyz mellett néha xRyz-vel is jelölik. A XX. század vége felé egyre több nyelvész számára vált világossá, hogy a matematika és a nyelvészet — miként az összes többi tudomány — jellegükben lényegesen eltérnek egymástól. KIEFER FERENC (i. m. 1999. 34) ezt így fogalmazza meg: „...a strukturális szemantika ... elsősorban a nyelvi jelenségek közötti strukturális összefüggéseket kutatja... A strukturális szemantika empirikus tudomány, mint ahogy a nyelvtudomány egésze az... A formális szemantika ... a matematika egyik ága, a matematika viszont, mint tudjuk, nem empirikus tudomány”. Ebből következik, hogy a matematika és a nyelvészet „egymásra találása” lehetetlen, a matematikai nyelvészet nem lehet „a nyelvészet koronája”, az alany nem fokozható le bővítményi szintre, hiszen az a mondat szemantikai központja, annak valenciaértékétől, strukturális szerkezetű lehetőségeitől függ egy szó állítmányi funkcióban történő szerepeltetésének és argumentumainak, pontosabban valamennyi bővítményének a lehetősége. Többek között DEZSŐ LÁSZLÓ ezt már 1969-ben (A főnévi csoport: ÁNyT. 6: 72, 92) példákkal bizonyította. Vö.: *Az óra ma lesz. — *A fiú ma lesz. A fiú jól van. — *Az asztal jól van.* A határozó és a jelző is lehet kötelező bővítménye egy mondatnak: *A fiú jól van. — *A fiú van. Jó napom volt. — *Napom volt.* Az állítmány nemcsak R funkciót tölt be az a, b, c főnévi argumentumai között, hanem az alany aktuális dinamikus és statikus ismertetőjelét is kifejezi. A névszói állítmányú mondatokban a kopulai funkcióban szereplő segédige valenciaértékétől egyáltalán nem függenek a bővítmények. Vö.: *Magyarország régebben ásványi kincsekben gazdag ország volt. Péter féltékeny volt a feleségére.* Egy mondatban nemcsak az állítmányi funkcióban szereplő igének lehet R funkciója: *Péter helyzete igen nehéz. — *Helyzete igen nehéz.* A mondat szintaktikai és szemantikai szerkezetének nem kizárólagos állítmányközpontúságát legjobban az bizonyítja, hogy az állítmány hatóköre nem terjed ki a mondat egészére. R. L. TRASK szótárában olvashatjuk, hogy egyesek belső és külső argumentumokat különböztetnek meg. („Some frameworks distinguish internal arguments and external arguments: the former occur inside the verb phrase and are sub-

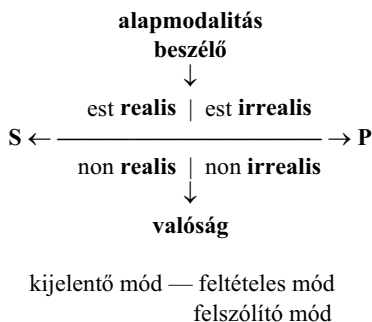
categorized for by the verb (direct objects, indirect objects), while the latter occur outside the VP (subjects).” Vö.: *Az iskolából betegsége miatt sokat hiányzó Erika helyzete | igen nehéz*. Egy mondat kötelező és nem kötelező bővítményeinek (az argumentumainak és nem argumentumainak megfogalmazást nem használhatom, mert az „argumentum” csak a propozíción belül létezik) a strukturális szerkezete formálisan nem különbözik. Vö.: *Erika Szegeden lakik. (*Erika lakik.) — Erika Szegeden dolgozik. (Erika dolgozik)*. Ha a nem kötelező bővítmények a mondat aktuális tagolása következtében fókuszba kerülnek, nem hagyhatók el, tehát kötelező bővítmény lesz belőlük: Vö.: *Erika Szegeden, és nem Tápén dolgozik. — *Erika és nem Tápén dolgozik*.

5. A z a l a p m o d a l i t á s . — A mondat szintaktikai alapját felfogásom szerint a platoni és arisztotelési attributív logikára épülő alany (S) és állítmányi (P) viszony állító és tagadó változata képezi: **S** est / non **P**. (Vö. PETE ISTVÁN, Főmondatrész vagy főmondatrészek: Nyr. 1993: 154—66.) Az alany a mondatnak szemantikai, az állítmány pedig szintaktikai központja. Ezenkívül az alany szintaktikai és szemantikai központja az alany bővítményeinek, az állítmány pedig saját bővítményeinek. Az alany a gondolat (ítélet) tárgyát, az állítmány pedig az alany által jelölt tárgy aktuális ismertetőjelét (innen az attributív logika elnevezés) fejezi ki. Az alanyi funkcióban szereplő szavak elsősorban denotatív jelentésüket, az állítmányi funkcióban szereplők pedig fogalmi jelentésüket aktivizálják. Vö.: *A fiatal háziasszony ebédet főz. — Éva fiatal háziasszony: az első mondatban a háziasszony egy fiatal nő, a másodikban lehet egy öregedő nő is, aki nemrég lett háziasszony*. Nyelvtani alany — állítmányi viszony meglete független attól, hogy a mondat logikai ítéletet vagy nem ítéletet fejez ki. Az alany — állítmányi (predikatív) viszony, a nyelvtani pedikáció elválaszthatatlan az állítás és tagadás, temporalitás, az aspektualitás, a kvantifikáció (vö. **Sapka ferde. — A sapka ferde*), a perszonalitás és az alap- vagy predikatív modalitás kategóriáitól. Vö.:

A tudományos osztályozás alapelvei WITTGENSTEIN nyomán a klasszikus osztályozás kritériumaihoz képest lényegesen módosultak. Egy osztályozási kategórián belül ugyanis megkülönböztetjük a kategória centrumát és annak perifériáját. Egy kategória valamennyi ismérvének a meglete csak a kategória centrumában követelmény. Továbbá egy nyelvtani jelentés kifejezhető fő és különböző periferikus eszközökkel. Az alany—állítmányi viszony sem fejeződik ki mindig kétrészes mondatokban, s az itt felsorolt kategóriák mindegyike sincs jelen minden mondatunkban. Vannak egyrészes (bővíthető), sőt tagolatlan, vagyis nyelvtani szerkezet nélküli alapmodalitásos intonációval képzett periferikus mondataink is (pl. *Pszt!*), amelyeket a klasszikus osztályozás hívei ki is zárnak a mondatok köréből, mivel implicite sem lehet predikatív viszonyt kimutatni bennük. Minden mondatunknak a jelentése azonban vagy állító, vagy tagadó, időben aktualizált, és az alapmodalitás meglete kimutatható bennük. Az alapmodalitás ugyanis a beszélő szemszö-

géből a létező vagy elképzelt (lehetséges) valóságra, annak valamilyen mozzanatára, szegmensére vonatkoztatja a mondat jelentését, amelyet reálisként vagy irreálisként értékel. Az alapmodalitás kifejező eszközei az igemód és az intonáció. A mondat valóságtartalmának reális voltát a kijelentő mód (*indikatívusz*) jelöli, irreálisát pedig a felszólító (*imperatívusz*) és feltételes (*kondicionális*) mód. Ezeket a módokat használhatjuk elsődleges és nem elsődleges jelentésükben. Ha egy mondatban nincs módot kifejező igealak, az alapmodalitást az intonáció fejezi ki: *Igen. Pszt! Víz!* Az ilyen mondatok időbeli jelentése jelen idő vagy a jelenhez szorosan kapcsolódó közeli jövő. Vö.:

KIEFER FERENC az igemódot nem sorolja a modalitás nyelvi kifejezőeszközeihez (i. m. 1999. 235—6). Szerinte a kijelentő mondatnak jelöletlen a modális értéke, más szóval a kijelentő mondat és a kijelentő mód modális értéke is 0 (uo. 332). „A modalitás a világ egy lehetséges állapotát fejezi ki (azaz egy aktuális világtól különböző lehetséges világot”: i. m. 1990. 7), ezért a kijelentő mondatnak nincs specifikus modális értéke. Szerintünk viszont egy oppozícióban a 0 morféma is jelentéshordozó. Továbbá a kijelentő mondatokban megfogalmazott „aktuális világ” is csak egy a több lehetséges aktuális világ közül, vagyis végeredményben ezeknek a mondatoknak a jelentéstartalma is szubjektív (sokszor preszuppozíciós ismereteink hiányos volta miatt is), még ha a beszélő objektívnek (igaznak) is gondolja azt. Ezt bizonyítják például a modalitás és más tudományos problémák eltérő felfogásai, a különböző bírósági fórumok homlokegyenest ellenkező ítéletei, a kijelentő mondatokban megfogalmazott bukott ideológiai elméletek, hazugságok, mesék, mítoszok, fantasztikumok, délibábos tervek, álmoképek stb. A nyelvészetnél maradvá, felhívom az olvasók figyelmét, hogy T. GIVON „Syntax: a functional-typological introduction” (Volume 1. 1984.) könyvében a Modality fejezetben *realis-assertion* és *irrealis-assertion* típus is található: *Joe cut | is cutting a log* (assertion of fact). Ő azonban csak a már realizált tényt tekinti reálisnak. A jövő idejű kijelentés nála irreális (284—5). A tagadó kijelentő és jövő idejű állító mondatokban nem irreális, hanem nem realizált reális tényeket közölnek. A reális tényként megfogalmazott nyelvi valóság ugyanis lehet realizált és nem realizált is (*Péter elutazott | nem utazott el Pestre. — Péter holnap elutazik Pestre.*) Az igeidők differenciáltsága a kijelentő módban a legváltozatosabb, mivel az idő a lét legfontosabb ismertetőjele, ezért a reálisként ábrázolt valóság határozottan kötődik a jelenhez, a múlthoz és a jövőhöz. A beszéd pillanatában irreálisként bemutatott cselekvések a valóságban nem léteznek, a felszólító mód valamilyen cselekvés létének a felszólított által történő megteremtésére irányul, a feltételes mód pedig a létezés hipotetikus feltételekhez köti. A lét ismertetőjel hiányával magyarázható az igeidő elmosódottsága vagy szükségtelensége ezekben a módokban (vö.: Сабанеева М. К.,

О сущности наклонения: Вопросы языкознания 1994/5: 49). A feltételes módban a nyelvek jelentős részében csak 2 időalak van, az oroszban pedig nincs időalak. A magyarban is megfigyelhető a *volna/lenne* párhuzamos használati lehetőségének a növekvő tendenciája: *Van egy perc időd? — Már hogyan volna/hogyan lenne.* (Vö. HORVÁTH LÁSZLÓ, *A volna : lenne* kettősség kontrollvizsgálata: Nyr. 2001: 158—68). A felszólító módban pedig csak nagyítóval lehet találni olyan nyelvet, amelyben vannak időalakok. A felszólító mód jelentése ugyanis par excellence a felszólítás utáni jövőre vonatkozik. De azért vannak olyan esetek is, amikor a felszólítás egy már létező cselekvés megszakítására, további folytatására, módosítására vagy pedig azonnali végrehajtására irányul (*Ne szaladgáljatok itt! Maradjatok ülve!*). Ezzel magyarázható, hogy a latinban például van imperativus praesens és imperativus futuri is. Vö.:

Tu epistolam hanc ā mē accipe (imper. praes.) atque illī datō (imper. fut.)

Fogd ezt a levelet, és aztán add oda neki!

Crās petitō (imper. fut.) nunc abī (imper. praes.).

Holnap kérdezd meg, most menj el!

A mondat valóság tartalma irreális voltának a jelölésére egyes nyelvekben többféle mód lehetséges. R. L. TRASK „A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics” (London és New York, 1993.) szótára a következő módokat tartja a legelterjedtebbeknek: declarative, imperative, conditional, subjunctive (*konjunktívusz* v. *kötőmód*, *közlőmód*), interrogative (*kérdőmód*), desiderative (*optatívusz* v. *óhajtó mód*), hortative (*adhortative*, *duális imperatívusz*: *Menjünk!*), jussive (*felszólítást kifejező kötőmód*: *Er lebe hoch!*), dubitative (*kétkedő mód*: *És te ne láttad volna őt azután többé?*), necessitative (*kényszerítő mód*: *Ők pihennek, én meg csak dolgozzak.*). A V. N. JARCEVA szerkesztette „Лингвистический энциклопедический словарь” (Москва, 1990.) szerint a török nyelvekben az igemódok száma a 4 és 12 között ingadozik. E nyelvek némelyikében van például határozatlanságot, állítást, megerősítést, egyetértést, feltételezést, szándékot stb. kifejező mód is. Az itt felsorolt módoknak azonban nem mindegyike fejez ki alapmodalitást. (A félreértések elkerülése érdekében felhívom az olvasók figyelmét, hogy az én *alapmodalitás*-om jelentése nem azonos az előzőkben ismertetett *root modality*, *dinamikus modalitás*, *modális alapérték* műszavak jelentéstartalmával.)

6. Kiegészítő modalitás. — A kiegészítő modalitás (ez az elnevezés mást jelöl, mint a fent ismertetett modális kiegészítő érték) a mondatnak nem kötelező tartozéka, és nem változtatja meg annak alapmodalitását. A kiegészítő modalitás szükségességet, lehetőséget és szándékot fejez ki. Ez a modalitásfajta elsősorban a mondat alanyával jelölt (gyakran ágens szerepű) élő vagy élettelen tárgy cselekvésének a szükséges, lehetséges vagy szándékolt voltát jelöli a mondat kijelentő és feltételes módban álló állítmányában megfogalmazott jelentéstartalmat illetően. A kiegészítő modalitást módbeli segédszókkal fejezzük ki. Vö.:

	szükségesség	Notwendigkeit	necessity	ДОЛЖЕНСТВОВАНИЕ	→
S →	lehetőség	Möglichkeit	possibility	ВОЗМОЖНОСТЬ	→ P
	szándék	Bereitwilligkeit	willingness	ВОЛИТИВНОСТЬ	→

A professzornak meg kell / meg kellene operálnia a súlyos beteget.

A klinika bármelyik orvosának meg lehet / meg lehetne operálnia ezt a beteget.

A professzor még ma meg akarja / meg akarná operálni ezt a beteget.

A vonatnak 6 órákor meg kellett / meg kellett volna érkeznie.

*Mindjárt elerjedhet az eső. Miért kell éppen vasárnap esnie az esőnek?
A feldobott kőnek le kell esnie. A háznak össze kellett dőlnie.*

A felszólító mód árnyalására a kiegészítő modalitást nemigen használjuk. Az *El kell menjen* tájnyelvi, de *hogy* kötőszós mellékmondatlal lehetséges: *El kell, hogy menjen. Meg kell, hogy jöjjön.* Ennek a mondatípusnak az az érdekessége, hogy az alanyt nem tehetjük ki (felszólító módban ezt általában nem is tesszük ki), és hogy az igekötő nem a *hogy* kötőszós mellékmondatban van. Tárgyas igékkel ez a szerkezet kevésbé jó: *Be kell, hogy csukjad az ablakot.* A kijelentő módban álló jelen idejű alakot sokkal gyakrabban használhatjuk felszólító jelentésben, udvarias felszólításra pedig a feltételes módban álló alakot. Vö.: *El kell mennie azonnal. Meg kell jönnöd este hét órára. Be kell csuknod az ablakot. Nem csuknád be az ablakot?* Szenvedő szerkezetekben ritkán használunk kiegészítő modalitást, s ekkor nem is a *-va/-ve* képzős határozói igenevet használjuk. Vö.: *Az ajtó nyitva van. — Az ajtónak nyitva kell lennie. — Az ajtónak ki kell nyitódnia.*

A kiegészítő modalitás fő kifejezőeszközei a nyelvek egy részében, például a németben és az angolban a strukturálisan jól körülhatárolt *módbeli segédszavak*, amelyek döntő többsége ige. Ha összevetjük a német és angol nyelv módbeli segédigéit, akkor látjuk, hogy elhatárolásuk több vonatkozásban nyelvspecifikus. A fő problémánk itt az, hogy vannak-e a magyarban módbeli segédszók, és ha vannak, akkor azokat milyen kritériumok alapján különítjük el a többi segédszótól, a segédszókat a nem segédszóktól.

Az utóbbi tíz évben a magyar nyelv segédigéivel több cikk foglalkozott, vö.: KÁLMÁN C. GYÖRGY — KÁLMÁN LÁSZLÓ — NÁDASDY ÁDÁM — PRÓSZÉKY GÁBOR, A magyar segédigék rendszere: *ÁNyT.* 17. 1989. 49—103; MOLNÁR KATALIN, A magyar segédigék rendszere. In: *Emlékkönyv Fábian Pál hetvenedik születésnapjára.* Bp., 1993. 221—5; Egy rendhagyó terminustörténet tanulsága: *Nyr.* 121. 1997: 93—7, A magyar *segédige* terminus történetéhez: *Nyr.* 121. 1997: 497—9; LENGYEL KLÁRA, Átmeneti kategóriák a nyelv különböző szintjein: *Nyr.* 119. 1995: 320—5; KESZLER BORBÁLA, A mai magyar nyelv szófaji rendszerezésének problémái: *Nyr.* 119. 1995: 293—308; M. KORCHMÁROS VALÉRIA, Ige vagy segédige? In: Nyíri Antal kilencvenéves. Szeged, 1997: 109—23; UZONYI KISS JUDIT — TUBA MÁRTA, Hány segédigénk van?: *Nyr.* 123. 1999: 108—16; LENGYEL KLÁRA, A segédigék kérdéséhez. Válasz Uzonyi Kiss Judit és Tuba Márta cikkére: *Nyr.* 123. 1999: 116—28; UZONYI KISS JUDIT — TUBA MÁRTA, Újra a segédigékről: *Nyr.* 123. 1999: 357—63; LENGYEL KLÁRA, A segédigék és származékaik: *MGr.* 252—8.

E munkák alapján úgy látom, hogy a segédigék még további viták tárgyát képezhetik. Töprengéseim eredményei: 1. A segédigék helyett talán jobb lenne *segédszókról* beszélnünk, mivel főneveket (*kár, ideje*), mellékneveket (*tilos, szükséges*) is használhatunk segédszóként. (Ekkor azonban szófajaink segédszóknak nevezett második nagy csoportját viszonyszókra és pragmatikai szókra lenne jó osztanunk, vö. PETE: *MNy.* 2000: 270). — 2. A magyarban szinte majdnem mindegyik segédszónak lehet *önálló jelentése* is. Vö.: *Péter tanár volt. — Péter nem volt ott a sportcsarnok megnyitóján. Kár írnom erről — Nem érte kár.* — 3. A lexikálisan segédige (pl. „lexikálisan modális”) besorolások helyett arra kell törekednünk, hogy a kategoriális jelentés mellett még valamilyen strukturális (formai) ismérv alapján is jellemezzük a segédszókat. — 4. Az R funkciós állítmányok mindegyikét értékelhetjük ilyen vagy olyan mértékben segédigének, mivel jelentésük bővítményeik nélkül nem teljes. (Ezért a *Hány segédigénk van?* kérdésre lehetetlen válaszolni.) A négy szerzős cikk írójának *A vevők utálnak várakozni az áru-*

ra példához fűzött magyarázata, miszerint „a bővítmények mindig az igei csoporthoz, nem pedig az igehez kapcsolódnak”, ellentmond a hagyományos vonzat-elméletnek, de az egy mondatban egy R funkciós P és azok argumentumai képezik a propozíciót felfogásnak is. (E mondatban két propozíció van: a) *A vevők várakoznak az árura.* b) *A vevők utálnak várakozni.*) Az *utál* ige hatóköre ugyanis nem terjed ki az *árura*. Vö.: *A vevők utálnak téged/várakozni.* — **A vevők utálnak az árura.* Az *árura* közvetlenül a *várakozni* igehez (igenévhez) kapcsolódó bővítmény, a *várakozni* pedig az *utál* ige bővítménye, de segédigei szerepet is betölt, mert az *árura* bővítmény az ő segítségével kapcsolódik az *utálnak* állítmányhoz és épül be a mondatba. — 5. Egyre inkább kezd kialakulni bennem az a meggyőződés, hogy a segédigéket (segédszókát) először szemantikai csoportokra jó osztani, s ennek alapján talán könnyebben sikerülne megtalálnunk strukturális sajátágaikat. A MGr.-ban például azt olvashatjuk, hogy „a segédige olyan viszonyzó, mely az ige grammatikai jelentéseit hordozza. A segédige szám- és személyjelentést, idő- és modális jelentést, ritkábban aspektuális és pragmatikai jelentést tartalmaz. A magyar nyelv szófajai között két segédigetípust tartunk számon. Megkülönböztetjük egymástól az összetett állítmányban szereplő igésítő segédigéket, például *ügyes volt, jó marad*; valamint az analitikus szerkesztésű igealakok segédigéit: *menni fogok*” (252). A nyelvi tények csak félig-meddig igazolják ezeket az állításokat. Először, vannak olyan segédigék is, amelyek a grammatikai jelentéseken kívül bizonyos szemantikai módosító jelentéseket is kifejeznek, vö.: *Ödön igazgató volt (igazgató lett, igazgató maradt, jó igazgatónak látszott, rossz igazgatónak bizonyult, tartják, túnt). Ez hibának számít. Te nem számíatsz vendégnek. A tanítót Jánosnak hívják.* Ezeket a szavakat nevezhetnénk felségdígeknek. (Az „álségédige”, „segédigeszertű” megfogalmazásoktól idegenkedem.) Segédigei voltukat bizonyítják, hogy felcserélhetők a *van* kopulával, anélkül, hogy a mondat jelentése lényegesen megváltozna. Vö.: *Ödön jó igazgató. Ez hiba. Te nem vagy vendég. A tanító János.* Mindegyik félsegédigének van főigei használata is, vö.: *Ide látszik a falu tornya. Meddig tart az előadás? Nagy termésre számít.* Másodszor, a segédigék nem igésítenek. Ha a *Jancsi ügyes volt.* — *Jancsi ügyeskedett. Jancsi katona volt.* — *Jancsi katonáskodott* mondatokat összevetjük, akkor érzékelhetjük, hogy a *volt* segédszó itt semmiféle „igésítést” nem végzett. A mellékevek megtartják például fokozhatóságukat, az igék nem fokozhatók, a fővegeknek állítmányi funkcióban is lehet melléknévi jelzőjük, névelőjük, az igéknek nem. Mindössze arról van szó, hogy a mellékevek szófajisága négyes, és annak igehez közelítő jellegét az állítmányi pozíció domborítja ki. Harmadszor, meglepetéssel olvastam, hogy a *Reggel szoktak fürdeni. Nehogy meg találj érinteni! El tetszik utazni?* mondatokban a segédigék „a főnévi igenévvel együtt képviselnek egyetlen igealakot” (256). Az „igealak” egy ragozási paradigma oppozíciós része egy kategórián belül. Az *olvasni fogok* valóban egy igealak. *A Reggel szoktak fürdeni.* — *Reggelenként fürdenek* nem ragozási oppozíciók. A folyamatos és befejezett ige párokat az oroszban, de a magyarban sem tekintik egy szónak. *A Nehogy megérintsd! Meg ne érintsd! Nehogy meg találj érinteni!* mondatok a felszólító mondatok óvást, intést kifejező variánsai. Közülük csak az *érintsd* az igei paradigma egy alakja. Az önözés, magázás a magyarban szintén nem része az igei paradigmának. (Elég csak egy pillantást vetnünk a MGr. igeragozási paradigmáira [112—20], hogy meggyőződjünk erről.)

Módbeli segédszók. — A magyarban a kiegészítő modalitást modális segédigékkel (*kell, illik*), modális segédmellékevekkel (*érdemes, fölösleges*), modális segédfőnévvel (*kár, ideje*), modális szókapcsolatokkal (*jólesik, rosszlesik, van / nincs mivel, van/nincs értelme*) és hatóigékkel (*elmehet*) fejezzük ki. A magyarban a modális segédszók egy szóosztályba való sorolásának a következő strukturális ismérvei

vannak: 1. Főnévi igenévvel állnak. 2. Állító mondatokban, ha a mondat állítmánya a hangsúlyos, elvlasztják az igekötőt az ige többi részétől (a négy szerzős cikkben ezt a pejorativ kicsengésű „beférkőzés” szóval jellemzik, 63): *A beteg el akar (bír, tud, talál, óhajt, szeretne) menni*. A nem igei módbeli segédzavak használatakor az igekötő általában nem válik el az ige többi részétől: *Érdemes elmenned erre az előadásra*. — 3. Az időt kifejező *fog* időbeli segédige velük nem használatos: **A beteg el fog bírni (találni, óhajtani, szeretni, akarni, tudni) menni*. **Holnap el fogok akarni menni hozzád*. — *A beteg el akar már menni (netán el talál menni, el bír majd menni)*. A továbbiakban a kiegészítő modalitást kifejező módbeli segédzók és szókapcsolatok strukturális ismérvei jelentésüktől függően megoszlanak. Mindegyik típusú kiegészítő modalitás jelentése elsősorban nem a logikai alany belső indíttatású, ellenőrzése alatt tartott állapottal kapcsolatos. Kivételek az *akar, óhajt, szeretne* módbeli segédigék, amelyek általában az ágens belső indíttatású tudatos cselekvését fejezik ki. Ezeknek csak az előbb említett strukturális ismérveik vannak. 4. Az összes többi módbeli segédzónak a fő strukturális sajátosságai a következők: velük a mondat logikai alanyát dativusban használjuk, a főnévi igenevet pedig ragozhatjuk. Itt fogalmazzuk meg azt az általunk eddig nem olvasott „sejtést”, amely szerint minden olyan szó, amellyel ragozott főnévi igenév állhat, az módbeli segédzó. Dativus használata esetén — a magyar nyelvre jellemző ökonómiai elv következtében — a főnévi igenév ragozása nem kötelező, ha ez nem okoz félreértést (*Mindnyájunknak el kell menni / el kell mennünk*). A dativus használata sem kötelező, ha a főnévi igenevet ragozzuk. Általános (mindenkire vonatkoztatható) használatban a dativus elmarad, és a főnévi igenév nem ragozódik. Vö.:

Nekünk a házat 'el kell adnunk / el kell adni. — *A 'házat kell eladnunk*.

A házat 'el kell adni. (Nem tudni, hogy ki az eladó).

Nekünk majd el kell adnunk / el kell majd adnunk a házat.

A rendőröknek segíteni kell a járőröknek (a 'ki kinek' kétértelmű).

A rendőröknek segíteniük kell a járőröknek.

Kell lenni(e) ebben a faluban egy eladó háznak.

Ebbe a múzeumba nem lehet bemennünk, mert nincs elég pénzünk.

Ebbe a múzeumba nem lehet bemenni, mert zárva van (senkinek se).

A kiegészítő modalitást számos esetben *hog*y kötőszós mellékmondatokkal is kifejezhetjük. Vö.:

Lehet(séges), hogy ebbe a múzeumba ma nem lehet bemenni/bemennünk.

Kell, hogy legyen ebben a faluban egy eladó ház.

Kár, hogy elment.

7. A kötelezettséget jelölő modalitás a cselekvés végzése szükségességének a különböző fokait fejezi ki. Ezt a modalitást a következő segédzavak jelölhetik: *illik, érdemes, tanácsos, ajánlatos, főlősleges ~ felesleges, kötelező, kell, szükségesség, van/nincs értelme, célszerű, nem célszerű, kár*. Vö.:

Illik eljárnia a misére.

Ezt neked érdemes/főlősleges megtanulnod.

Erre az értekezletre kötelező/kár elmennem.

Kár/Nem kötelező gyűlésekre járni.

*Van értelme (nincs értelme, célszerű, ajánlatos) elhalasztanod a vizsgát.
Nincs értelme (nem célszerű, nem ajánlatos) vizsgákat halasztanod/halasztani.*

8. A lehetőséget jelölő modalitásnak is különböző árnyalatai vannak. Fő kifejezőeszközei a magyarban a *-hat/-het* képzős ható igék, amelyeket valamennyi igéből képezhetünk. Képzésük általános volta miatt ezeket egy negyedik módnak is tekinthetnénk. Azonban a *-hat/-het* képző az alapmodalitás mind a három típusának a kiegészítésére szolgál, s ez a kiegészítő modalításra a jellemző. Vö.: *Ma elutazhatok. — Ma elutazhatnék. Azt akarja, hogy ma elutazhasson.* (A felszólító alakot csak mellékmondatokban használhatjuk.) A ható igéknek KIEFER FERENC A „What is possible in Hungarian?” (Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae 31. 1981: 147—85) c. tanulmányában a lehetőség szemantikai típusait vizsgálja. Egy későbbi cikkében (A *-hat/-het* képző jelentéstanához. Az episztemikus *-hat/-het*: ANyT. 16. 1985: 131—53) lényegében magyar nyelven ugyanezt a problémát árnyalja. A csaknem 20 évvel későbbi könyvben (Jelentésemélet 326—8) a jelentésárnyalatok száma csökkent.

M. KORCHMÁROS VALÉRIA (i. m. 111) nem tudja elfogadni „az olyan mondattani elemzést, amely a ragozott igét modális jelentése miatt nevezve segédigének, főnévi igenévvel alkotott szókapcsolatait — a tényleges szintaktikai viszonyokat teljesen figyelmen kívül hagyva — egységes állítmányként fogja fel, amelyben a főnévi igenévi alak volna a ’tulajdonképpeni ige’. Ez a felfogás, amely idegen nyelvekre érvényes fogalmakat próbál ráhúzni a magyarra, önmagához képest is következtelen, mert mondattani vizsgáldását olyanfajta morfológiai szemléletre alapozza, amely gyakorlatilag a jelentéstani vonásokat hangsúlyozza túl, ha mégoly strukturális igénnyel kritizálja is a ’hagyományos’ elemzés szemantikai alapját”. Megjegyzéseim: 1. A **nekem kell, *nekünk illik, *én bírok* stb. szókapcsolatok azt bizonyítják, hogy ezek az igék a magyarban sem főigék. 2. A *Ma este elmegyek hozzád* mondat „háttérjelentése” viszont tartalmazhatja mind a három kiegészítő modalitás valamelyikét: ma este azért megyek el hozzád, mert azt érzem, hogy „el kell már mennem” vagy „nagyon szeretnék elmenni”, esetleg csak azért megyek, mert „körülményeim ezt lehetővé teszik”. 3. Az „egységes állítmány” helyett az „összetett állítmány” elnevezés a használatos. 4. Természetesnek azt kell tekintenünk, ha egy szemantikai dominanciájú felosztás principium divisionis is elsősorban szemantikai. 5. A strukturalista nyelvészet egyes irányzataiban egyáltalán nincs segédige (vö. a morfémakat is magába foglaló közvetlen összetevők szerinti elemzést, az NP ↔ VP bontású elemzést). A függőségi nyelvtanokban a segédigék, segédszavak a hierarchia magasabb csúcán állanak, mint a főszófajok. 6. Nem hiszem, hogy M. KORCHMÁROS VALÉRIA egyetértene *Az igazgató házon kívül van* mondaton belüli viszonyok olyan elemzésével, amely szerint a mondat meghatározója nem a *házon kívül*, hanem csak a *kívül* névutó, amelynek állandó vonzata a *házon* alak. Vö.: *Hol van? — Kívül van. Min kívül? — Házon kívül.* A morfológiai, szintaktikai és szemantikai függőségi viszonyok ugyanis nem mindig esnek egybe. Morfológiailag a *házon* alak a névutótól függ (vö. *a ház felett*), szintaktikailag azonban a *házon kívül* szókapcsolat függ az igétől, s ezért egy mondatrészt alkot (vö.: *A léc a kerítésen kívül van. — Ütess a kerítésen kívülre egy fát. — Onnan a kerítésen kívülről vedd be a lécet*). Szemantikailag viszont a *ház* szó a fő szó (vö.: **a són kívülre, *a són kívülről*). 8. A tényleges szintaktikai viszonyok azt mutatják, hogy a modális segédigék és a hozzájuk kapcsolódó főige az alanytól függ. Érdekes e vonatkozásban a főigeki *kell* és a segédigei *kell* összevetése: *En nem kellek senkinek. — Nekem el kell mennem. Neked el kell menned*. Mindkét esetben a főige egyezik meg az alannyal. Az alany kifejező eszközeinek a tipológiája ugyanis megkülönböztet nominativusi, aktív és ergativusi szerkezetű nyelveket. A nominativusi szerkezetűekben az alany kifejezőeszköze az alanyeset. Az aktív szerke-

zetű nyelvekben a tárgyias és tárgyatlan igék logikai szubjektumát nem egyformán fejezik ki. Az európai nyelvek alapján véve mind nominatívusi szerkezetűek. Az alany kifejező eszköze több nyelvben azonban a nem aktív cselekvéseket kifejező mondatok kisebbik részében nem az alanyeset. Vö. például a németben: *Ich lese* 'Olvasok', — *Mich friert* 'Fázom', *Mir ist Angst* 'Szorongok'; az oroszban *Меня знобит* 'Ráz a hideg', *Мне холодно* 'Fázom', *Лодку унесло водой* 'A víz elvitte a csónakot'. Ezeket a mondatokat személyteleneknek tekintik, annak ellenére, hogy szinte valamennyiük a nominatívusi alanyú mondatokhoz hasonlóan bármelyik személyben állhat, és ezekben a mondatokban a szenvedő szerkezetű mondatoktól eltérően nincs egy másik olyan mondatrész, amely a cselekvések logikai szubjektumát jelölhetné. Ennélfogva ebben az esetben csak szemléletbeli akadálya van a logikai és a grammatikai szubjektum egyesítésének.

9. Az értékelő modalitás a beszélő ismeretei bizonyosságának a fokát és nem a mondat jelentéstartalmának a fokozását jelöli. Vö. pl.: *Éva nem okos lány. Éva nem buta lány.* Az első mondat negatívabb szemantikai értékelést fejez ki Éva szellemi képességeit illetően, mint a második. Az *Éva igazán (nagyon, rendkívül okos) lány* is szemantikai értékelést tartalmaz. Az ilyen példák nem tartoznak az értékelő modalitás körébe. Az értékelő modalitás (valójában csak ezt nevezhetjük episztemikusnak) kifejezhet kételyt, kétséget, valószínűséget, feltételezést, megerősítést, meggyőződést. Vagyis *Éva aligha buta lány, Éva valóban / bizonyára okos lány* típusú mondatok tartoznak az értékelő modalitás körébe, amely a mondat jelentéstartalmának az e g é s z é r e vonatkozik. A modalitásnak ez a típusa elsősorban a kijelentő mondatokra jellemző, és nem kötelező tartozéka a mondatnak. (Néha előfordul felkiáltó mondatokban és szó-noki kérdésekben is.) Az értékelő modalitást kifejező mondatokban a kötelező alapmodalitáson kívül a kiegészítő modalitás mindegyik fajtája is előfordulhat, pl. *Péternek bizonyára meg kell oldania / meg kellene oldania ezt a feladatot. — Valószínűleg Évának is sikerül(ne) megoldania ezt a nehéz feladatot. — Aligha akaródzik/akaródzna Erikának megoldania ezt a nehéz feladatot.* Az értékelő modalitást az irreális felszólító alapmodalitással nem használjuk. Az értékelő modalitás kifejezőeszközei a modális partikulák (módosítószók), modális határozószók és az episztemikus modális igék. Ilyen szavunk sok van. Ezeknek közös tulajdonságuk, hogy kérdő névmás nélküli kérdésre adott válaszokban sokszor önálló mondatként is szerepelhetnek, pl. *A fiad elutazik holnap San Franciscóba?* — *Aligha. (Bizonyára. Kétkem.)* Vö.: *Ez aligha történik meg. Talán / esetleg mégis eljön a barátom. Bizonyára meghűlt, azért nincs itt. Valószínűleg tud erről.*

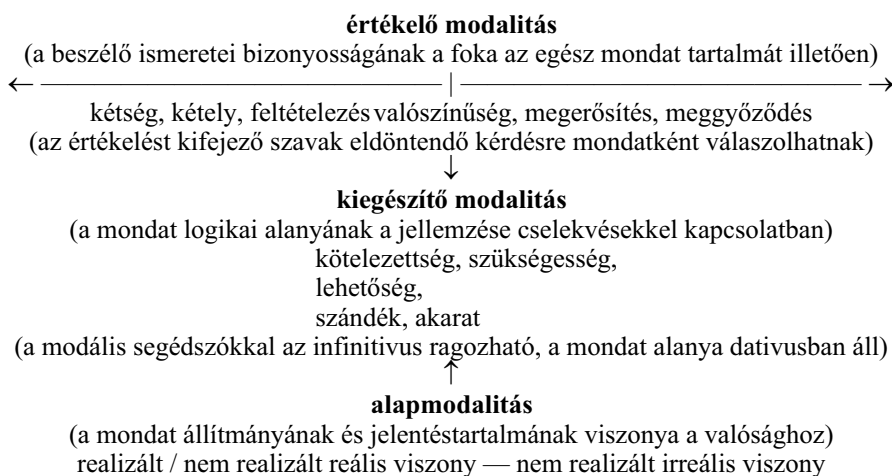
KIEFER FERENC a „Modal Particles as Discourse Markers in Questions” c. cikkében (*Acta Linguistica Hungarica* 38. 1988: 107—25) a *csak, csakugyan, egyáltalán, még, szóval, talán, tehát, ugyan, tényleg, valóban* partikulák használatát vizsgálja kérdőszó nélküli és kérdőszavas kérdő mondatokban, s kimutatja, hogy melyikük fordul elő mindkét típusú kérdő mondatban modális és nem modális jelentésben, melyikük csak az egyik típusban. A *csak, talán, valóban/tényleg* szavakat például nem használhatjuk kérdőszavas kérdésekben, az *ugyan*-t pedig nem kérdőszavasokban. A kimondottan kérdő partikulák (*-e, ugye, nemde*) vizsgálata valahogy kimaradt a dolgozatból.

Az értékelő modalitásról még sok mindent lehetne írni. KONTRA MIKLÓS pl. a MNy. 2001/2. számában közli Szlovákia, Ukrajna, Románia, Jugoszlávia, Szlovénia, Ausztria, Magyarország őshonos magyar beszélőközösségeiben végzett felmérésének az eredményét. A megkérdezetteknek arra kellett válaszolniuk, hogy az értékelő modalitást tartalmazó *Valószínűleg külföldre fognak költözni. — Valószínűleg, hogy külföldre fognak költözni* változatok közül melyik a természetesebb. A következő a helyes alakot természetesebbnek tartók aránya: szlovákiai magyarok 79%, ukrainai és jugoszláviai magyarok

78%, romániai magyarok 74%, magyarországi magyarok 73%, szlovéniaiak 71%, ausztriaiak 69%. Érdekes lett volna például egy olyan párhuzamosan végzett felmérésnek is az eredménye, ha a kérdések között a *Valószínű, hogy külföldre fog költözni* is szerepel. Külön lehetne foglalkozni a *hog* kötőszós változattal, a tagadószó helyváltoztatásnak a lehetőségével, vö. *Valószínűleg nem fognak külföldre költözni.* — *Valószínű, hogy nem fognak külföldre költözni.* / *Nem valószínű, hogy külföldre fognak költözni.*

Az értékelő modalitással kapcsolatban felhívom az olvasók figyelmét H. MOLNÁR ILONA már idézett könyvére, FÁBRICZ KÁROLY „Partikulák a magyar és orosz nyelvben” (Szeged, 1987.) c. kandidátusi értekezésére.

KIEFER FERENC könyvében „A modalitás” c. fejezet egyik alfejezete „A modalitás egységes formális kezelése”. Én a modalitás egységes, de szemantikai és strukturális ismerveken nyugvó három fő típusának következetes differenciált kezelését és egymásra épülő hierarchiájuk bemutatását tartom fontosnak. Vö.:

PETE ISTVÁN

The hierarchy of the three main types of modality in Hungarian

The three main types of natural language modality are basic, additional, and epistemic (evaluative). **B a s i c m o d a l i t y** encompasses the notions of *reality/irreality* of facts and fictions in the sentences. This meaning is expressed by the indicative, subjunctive, imperative moods and intonation. Every sentence has one of these kinds of modality. **A d d i t i o n a l m o d a l i t y** involves degrees of *necessity*, *possibility*, and *willingness*. These types of modal meaning can be expressed by **m o d a l a u x i l i a r y w o r d s** (verbs, adjectives, adverbs, substantives, phrasal auxiliaries). The following are modal auxiliary words in Hungarian: *kell, szükséges, kötelező, illik, érdemes, tanácsos, ajánlatos, fölösleges/felesleges, van értelme, nincs értelme, célszerű, kár*; verbs with the suffix *-hat/-het, lehet, talál, bír, tud, lehetséges, lehetetlen, sikerül, szabad, tilos, körülményes, nehéz, könnyű, van mivel/miről, nincs mivel/miről, jogában áll; akar, szeretne, akarózik/akaródzik, ideje, jólesik, óhajt, szeretne, rosszul esik, kedve van*. These modal auxiliaries share some distinct characteristics that grammatically differentiate them from other words: a) the auxiliary modal words cannot form the future by means of the temporal

auxiliary *fog*, b) they must be used with the infinitive of lexical verbs; c) the infinitive used with most of them can be inflected for person and number; d) the logical subject of many of them appears in the dative; and e) when auxiliary *v e r b s* are used in affirmative sentences with a stressed predicate, the verbal prefix of the latter, if any, is separable. The modal auxiliary verbs *akar, szeretne, óhajt, bír, tud, talál* express actions controllable by the agent. The subject of these verbs appears in the nominative and the infinitive of lexical verbs cannot be inflected for person and number. *E p i s t e m i c m o d a l i t y* expresses the evaluation of the speaker's knowledge or belief. The speaker may express various degrees of *certainty* or *doubtfulness* of the statement made in the sentence. The modal words / adverbs that belong here can be used in isolation to answer a general question.

ISTVÁN PETE